

O ravnopravnosti na slov. Štajerskem.

(Poročilo dra. J. Hrašovca na II. odvetniškem shodu v Ljubljani dne 25. oktobra 1903. l.)

Mislím, da bodem svoj referat najlozže razdelil na tri dele. Prvič Vam hočem neliko popisati štajarske justične razmere, ker sem prepričan, da Vas bode ta opis zanimal, drugič Vam hočem na kratko povedati vzroke, zakaj da smo tako daleč prišli, in tretjič nasvetovati nekatere predloge, ki mi pridejo iz srca, dasi ne vem, bodo li se Vam zdeli umestni ali ne. Govoril bodem posebej o uradovanju v civilnih in sicer v prepirnih in neprepirnih zadevah, dalje o uradovanju v kazenskih zadevah.

Kar se tiče civilnega prepirnega postopanja, smo mi slovenski odvetniki nekaj dosegli, ker smo takoj iz početka, ko je novi civilnopravdni red stopil v moč, sami poklicanim oblastvom naznanili, da sploh ne bodemo sodelovali in sploh nobenega zapisnika podpisali, ako se ne bo strogo ravnalo po jezikovni enakopravnosti, ako se ne bodo zapisniki zapisovali v slovenskem jeziku; dosegli smo, da se v tem oziru slovenski uraduje. Praksa je sicer različna. Mi imamo nekatera sodišča, ki delajo slovenske zapisnike, kadar je tožba slovenska; v tem zapisniku zapisujejo vse slovensko, tudi to, kar nemški odvetnik govori; druga sodišča spet rabijo nemške tiskovine, zapisujejo izjave dotičnih strank v tistem jeziku, katerega se dotična stranka poslužuje. Vendar je to načelo pripoznano samo, kadar je slovenski odvetnik zraven. Kadar slovenskega odvetnika ni, se velikokrat drugače zgodi. Mi imamo mnoga sodišča, pri katerih se v takih slučajih dosledno nemško uraduje. Kadar dobro vedo, da jih nikdo ne nadzoruje, in vedo, da se nikdo ne bode branil podpisati, delajo nemške zapisnike.

Protokolarna tožba se piše v nemškem jeziku, o tožbi se potem sestavi nemški razpravni zapisnik; vsled tega je tudi razsodba nemška in prizivno postopanje.

Kadar ni slovenskega odvetnika poleg, takrat uradujejo le nekateri sodniki v slovenskem jeziku; večinoma le naši slovenski uradniki. To nam ravno dokazuje, kako nam je treba slovenskih uradnikov, ker ravno ti slovenski uradniki uradujejo v našem

jeziku brez daljnega ukaza, brez daljnih naredeb, ker poznajo svojo dolžnost in postavo.

Kar se tiče drugih predlogov, se edino le to načelo na Spodnjem Štajerskem izvršuje, da se slovenski pisмени predlogi v slovenskem jeziku rešujejo. Kadar pa pride kaka stranka sama k sodišču brez odvetnika, tedaj se skoraj vsi predlogi, prošnje ali pritožbe le v nemškem jeziku zapisujejo. Posebno naši manipulantni uradniki v pisarnah, ki so večinoma odslužili vojake, gojijo še večjo mržnjo do slovenskega uradovanja kakor konceptni uradniki. Ti delajo vse edino le v nemškem jeziku. Seveda so potem tudi dotični sklepi in obvestila pisani v nemškem jeziku.

Kar se tiče postopanja na prizivni inštanci, imamo načelo, da se na slovenski priziv dela razsodba v slovenskem jeziku.

Kar se je doseglo v civilnem postopanju za slovenski jezik, to so dosegli slovenski odvetniki; brez slovenskih odvetnikov bi ne imeli še te pičle ravnopravnosti, katero imamo sedaj.

Kar se tiče neprepirnega postopanja, tam smo še na slabšem, ker tam imamo še manj prilike udeležiti se, tam imajo uradniki še prostejše roke. Kmet je revež, kmet podpiše vse, ker se boji. Redki so tisti kmetje, ki zahtevajo, naj se slovensko uraduje.

Pri kazenskih obravnavaх je še slabše, ker nimamo sredstev, da sodnike prisilijo slovensko uradovati. Tam še nismo našli pravega sredstva, kako bi mogli sodnike prisiliti, da bi slovensko uradovali. Samo eno sredstvo nam je ostalo, namreč sredstvo pritožbe. Mi odvetniki na Spodnjem Štajerskem se velikokrat pritožujemo zaradi tega; vsak čas prihaja pritožba bodi si na okrožno sodišče, bodi si na ministrstvo. Vse to velja pa samo za posamezne slučaje; in še takrat pride le tako rahel opomin, tako rahlo svarilo, da si lahko misli dotični uradnik: sedaj bode eno leto mir in lahko nemškutarim še nadalje kakor poprej. Seveda pritožbe, če tudi so vse hvale vredne, vendar še niso pravo sredstvo, katero bi nas privedlo enkrat do cilja.

Kar se tiče kazenskih obravnav, smo dosegli vsaj toliko, da se večkrat delajo razprave v slovenskem jeziku, kadar so obtožnice pisane v slovenskem jeziku, in kadar se zagovarja obtoženec v slovenskem jeziku. Zapisnike smatrajo nekateri uradniki

za interno stvar in je delajo v nemškem jeziku. Prav za prav ni nikjer nobenega načela, predsednik se boji zapisnikarja, zapisnikar dotičnega predsednika. Nobeden predsednik ne ukaže zapisnikarju, da naj zapisuje slovensko. Tako se tedaj zgodi, da se delajo mnogokrat zapisniki o glavnih obravnavaх v nemškem jeziku, tudi če je bil obtoženec Slovenec.

Kar se tiče postopanja pred okrajnimi sodišči zaradi prestopkov, se prilično ravno tako postopa; imamo pa celo še okrajna sodišča, ki dosledno vse zapisnike in razsodbe v kazenskih zadevah le v nemškem jeziku zapisujejo.

V zadnjem času se je pri nekaterih okrajnih sodiščih ukoreninila ta navada, da sodnik naravnost vpraša dotično stranko, ali zna tudi nemško. V takem slučaju ne pripušča slovenskega zapisovanja in je tudi razsodba nemška.

Kar se tiče kazenskih vzklicnih obravnav, imamo še vedno ta nedostatek, ki smo ga skušali že odpraviti, da so namreč referati vedno nemški. Skušali smo doseči, da bi bil referat v slovenskem jeziku, kadar je obdolženec Slovenec. Toda dosedaj se nemško referira, tako, da ne ve obtoženec ničesar, kaj se je govorilo. Nazadnje ga le predsednik vpraša, ali ima še kaj dostaviti ter dostikrat še ne počaka na odgovor, ker itak ve, da ne more nič na nemški referat odgovoriti.

Kar se tiče porotnih obravnav, nismo dosedaj mogli doseči, da bi bile obtožnice pisane v slovenskem jeziku. Državno pravdnništvo menda misli, da pri takih obravnavaх, katerih se veliko občinstva udeleжуje, to občinstvo ne bi smelo slišati slovenske obtožnice, ker na ta način bi se menda nemški značaj celjskega mesta in Spodnje Štajerske oskrunil. Tega torej nismo mogli doseči na noben način, akoravno smo napravili opetovano pritožbe. Opomin na porotnike, prisega, končni nagovor predsednikov pred posvetovanjem porotnikov — vse se vrši v nemškem jeziku. Edino, kar je slovensko, so naši zagovori.

Kar se je tedaj sploh pri nas doseglo, to smo dosegli slovenski odvetniki; pravice slovenskih klijentov smo tedaj mi slovenski odvetniki gotovo uspešno branili.

To bi bila kratka in resnična podoba slovenskih razmer pri nas na Spodnjem Štajerskem.

Koder je slovenski odvetnik, tam še pišejo take slovenske zapisnike, katere morejo stranke podpisati, ker vedo, da jih drugače ne podpiše. Vse drugo je pa odvisno od nemških uradnikov.

Brez načel tava naše uradništvo, kakor v temi, ter ne vé, kaj bi storilo in po čem se ravnalo.

To so nezdrave razmere za nas odvetnike, gnile, nezdrave razmere pa tudi za stranke in uradnike same. Še celo uradniki si želijo gotova načela, toda od ministrstva jih ni mogoče dobiti.

Zakaj je prišlo do tega? Bili smo na najboljšem potu, imeli smo že slovenske zapisnike in razsodbe v slučajih, kadar je obtoženec govoril slovensko. Celo nemški zastopniki so bili že na to navajeni, ker vsak čas smo se pritožili bodisi pri predsedstvu bodisi pri ministrstvu. Če se družega ni doseglo, moral se je uradnik vsaj opravičiti. Zakaj smo pa sedaj nazadovali, namesto da bi napredovali? Vzrokov je več. V prvi vrsti so temu vzrok krivična imenovanja, ki se prakticirajo v dobi Gleispach-Körber!

Vi ne veste, kako so krivična imenovanja; vi ne veste, kako se potegujejo za to ali drugo mesto v prvi vrsti prosilci iz Kranjskega in Spodnjega Štajerja, Slovenci izvrstno kvalifikovani, a vendar jim ni mogoče doseči, da bili imenovani. Naj navedem ravno iz zadnjega časa imenovanja za dve svetniški mesti pri okrožnem sodišču v Celju in eno svetniško mesto pri okrožnem sodišču v Novem mestu.

Znano mi je, da se je za svetniško mesto v Celje potegoval tudi gospod, ki je sedaj postal svetnik v Novem mestu in je šele ministrski predsednik po dolgem večmesečnem premišljevanju si pomagal tako, da onega gospoda, ki je bil izvrstno kvalifikovan, ni imenoval za Celje, akoprav je bil za to mesto prosil, marveč imenoval za Novo mesto, kjer je ravno med ono večmesečno dobo bilo prosto postalo svetniško mesto, ki se pa ni razpisalo.

Pa tudi drugi prošnjiki, ki so bili izvrstno kvalifikovani, niso našli milosti pri ministrstvu in zahtevalo je baje ministrstvo, da se vnovič kvalifikujejo, in baje tudi, da se dopošljejo različni akti in posebno poročilo o njih uradovanju. Tudi najboljši uradnik sestavi tuintam napačen sklep ali napačno razsodbo; ravno take napake so se pri naših prosilcih kaj rado in hitro našle.

Kadar pa nemški uradnik prosi za kako mesto, menda še niste doživeli, da bi ministrstvo zahtevalo akte.

Na ta način se je dosegla pri naših prosilcih za Celje diskvalifikacija; samo enega niso mogli prezreti in tistega so dali v Novo mesto.

Takih imenovanj je veliko. Skoraj vsako važnejše imenovanje nas razočara.

Tudi ko sta bila pred nekaterimi leti imenovana svetovalca Ekl in pl. Sokol, bil je izvrsten slovenski uradnik med prosilci, ki ni našel milosti, ker je Slovenec. Državni pravdnik v Celju bil je imenovan, ne da bi se bilo mesto razpisalo. Mesto državnega pravdnika je vsaj tako važno, da bi se moralo razpisati.

Škoda bi bilo, gospoda moja, dalje govoriti o tem. To je Gleispachov sistem. Kdor je na vrsti in je znan kot Slovenec, ako prosi za kako mesto, ne sme na slovenskem Štajerju dobiti boljšega mesta kakor je v Gornjem gradu ali Kozjem. Boljšega mesta mu kratkomalo ni mogoče doseči, dočim pridejo na najboljša mesta Nemci-kurzovci. Kaki so ti kurzi, to sami veste; tudi veste, kaj da pomenijo ti nemški uradniki-kurzovci.

Da ti ljudje niso zmožni slovenskega jezika in še manje slovenskega uradovanja, to je čisto jasno; ti kurzi so samo pesek v oči. Na teh kurzih se ni mogoče temeljito slovensko naučiti. Vi na Kranjskem jih še niste dobili, toda tudi Vi jih boste dobili. Naša krivična imenovanja, to je čisto jasno, bodo privedla do tega, da bodo na vseh, vsaj boljših mestih, sami Nemci. Ako so pa v uradih sami Nemci, je gotovo, da ne uradujejo radi slovensko, in da nastane v njih mržnja do slovenskega uradovanja.

V drugi vrsti je pa kriva nezmožnost teh kurzovcev. Poprej ti kurzi niso bili potrebni. Zakaj so sedaj postali potrebni? Te kurze imamo sedaj v Celju, Mariboru, Gradcu in Celovcu. Če je res pomanjkanje slovenskih uradnikov, naj se štipendije razpišejo, kakor je to storil minister Pražak, ki je ustanovil pet novih avskultantskih mest v Celovcu. Potem je šlo prav lepo in je bilo čisto lahko mogoče uradovati slovensko. Ako bi se adjutum poboljšal za ono podporo letnih 200 300 kron, katere dobi sedaj vsak kurzovec, takoj bi imeli zadostno število slovenskih avskultantov. Lahko bi se prihranila nagrada za dotičnega učitelja in letna nagrada za kurzovce; mi bi pa imeli

slovenske avskultante. Ti kurzi so nepotrebni in delovati se mora na vsak način na to, da se ti kurzi odpravijo.

Gospoda moja, ne motim se, ako rečem, da je to vseslovenska zadeva. Ti kurzovci bodo tako preplavili ne samo Štajersko, marveč tudi na Kranjskem jih bode te kmalu imeli.

Torej, bodimo solidarni, nikdo ne sme reči: to je samo štajerska zadeva, ne — o je vseslovenska zadeva. Ako bomo to še dalje trpeli, gorje slovenskemu uradovanju!

Neki nadsvetnik je rekel: »Na Kranjskem se je slovensko uradovanje že ukoreninilo. Vse tiste, ki so popolnoma zmožni slovenščine, moramo poslati na Kranjsko. Tukaj pa si lahko drugače pomagamo. Vsi tisti, ki niso popolnoma zmožni slovenščine, ostanejo lahko na Štajerskem.«

Lep princip je to! Vedno več bode teh kurzovcev. S Štajerskega jih bodo mogli eksportirati i kam drugam, tudi k Vam jih bodo eksportirali. —

Kaj je dalje vzrok našemu nazadovanju? Tajni ukaz Gleispachov. Seveda, natančna vsebina te naredbe nam ni znana. To naredbo je ministrski predsednik Körber sam omenil, ko je odgovoril na neko interpelacijo ravno glede slovenskega uradovanja pri naših sodiščih. Rekel je takrat, da se sicer ne more nikdo prav pritoževati, da so se tu in tam pač zgodili majhni nedostatki, splošno da se pa vendar slovensko uraduje, in je konečno dostavil, da je Gleispach obstoječe naredbe zopet vsem uradom poklical v spomin.

Kaj se tedaj nahaja v tej naredbi? Tam se nahaja določba, ki je pogubna slovenskemu uradovanju, da se morajo, kadar so stranke samo slovenščine zmožne — ta besedica »samo« ali »le« je važna — sestavljati slovenski zapisniki. Na ta način je sedaj postala pri okrajnem sodišču v Celju in drugih sodiščih, kakor sem že poprej omenil, navada, da vpraša sodnik stranko: »Ali znate nemško?« Kadar mu stranka odgovori, da zna, ne dovoli, da bi se slovensko uradovalo, tudi če govori slovensko.

Na ta način se nam krati slovensko uradovanje, in čez nekoliko let bomo za 50 odstotkov na slabšem kot danes.

Ta naredba mora pasti in mi moramo se bojevati proti nji. Uradnik nima pravice vprašati: Znate li slovensko ali nemško; on naj govori v onem jeziku, v katerem stranka govori.

Gospodje tovariši! Mislim, da je to važna točka; tukaj se mora boj začeti, tukaj se moramo poprijeti dela. Dalje mislim, da je to zadeva, ki nas vse zanima. Drugače bi se nam brž ko ne čez leta po pravici ugovarjalo, da nismo nič storili in da nimamo več pravice priti s tako zahtevo.

Exempla trahunt! Kakor uradujejo sodišča 1. stopnje, tako namreč tudi nadsodišče in tako tudi najvišje sodišče.

Tedaj k uradovanju pri nadsodišču. Pri nadsodišču smemo slovensko govoriti, tudi se naše slovenske izjave in predlogi v slovenskem jeziku zapisujejo. Toda, razsodba je samo nemška. Nekaj časa smo se pritoževali na ministrstvo, pritoževali smo se na najvišje sodišče, pa vse to ni nič pomagalo; mi moramo tedaj storiti bolj odločne korake.

Po mojem mnenju je edino pravo postopanje to, da zahteva justični minister, naj skliče najvišje sodišče plenisimarsenat, kakor je to takrat storilo, ko je šlo za pravico slovenskega govora pri prizivnih obravnava. Jaz sem prepričan, da ne bode nobeden senat najvišjega sodišča drugače razsodil, kakor je to zadnjič storil, ko se je šlo za to, da se sme slovensko govoriti pred nadsodiščem.

Gospoda, ali se nam je treba kaj bati, tudi ako najvišje sodišče izreče, da se ne smejo izdati slovenske razsodbe, oziroma, da tega ni treba? Potem bomo imeli vsaj eno krivico več!

To bi lahko dosegli. Sam minister si ne bodo upal ničesar storiti; ampak lahko bi senat sklical, da skupaj stopi in o tem sodi. —

Če delajo v Trstu pri nadsodišču slovenske razsodbe, zakaj pa pri nas v Gradcu ne? Ako bi se drugače sodilo, potem vsaj vemo, pri čem da smo. Ako pa bomo dalje trpeli, čakali bomo lahko še 20 let.

Tudi najvišje sodišče naj sodi v slovenskem jeziku, kadar se je pravda vršila v slovenskem jeziku. V takih slučajih se mora razsodba izdati v nemškem in tistem deželnem jeziku, v katerem se je pravda vršila. To zahteva organizac. statut.

Slovenski poslanci so že opetovano interpelirali, toda mi ne smemo odnehati tukaj, ampak naše pravice zahtevati. Zakaj vendar ne zahtevamo od najvišjega sodišča slovenskega urado-

vanja, tembolj, ker so to tudi že Rusini in Hrvatje dosegli, tedaj vsi narodi razen Slovencev ?

Mi imamo že zakon, ki za najvišje sodišče velja; samo se dosedaj jasna njegova določba ne izvršuje. Naša dolžnost je, da zastavimo vse svoje moči za jezikovno enakopravnost tudi pri najvišjem sodišču.

To so torej moje želje, ki so mi na srcu, in jaz sem pri koncu.

Ne vem, morda da Vam ena ali druga točka ne bode uga-jala. Samo to želim, da pridemo naprej in sicer, da pridemo kmalu naprej, ker sedaj nazadujemo in že nekaj let nismo prav ničesar dosegli. (Burno odobravanje, govorniku se čestita.)



O ravnopravnosti v slov. Primorju.

(Poročilo **dra. O. Rybářa** na II. odvetniškem shodu v Ljubljani dne 25. oktobra 1903. l.)

Kakor povsodi po slovenski domovini, tako ne moremo tudi na Primorskem mi Slovani priti v justični upravi do popolnega pripoznanja svojih narodnih pravic; deloma radi pomanjkanja jasnih določeb v jezikovnem oziru, deloma pa tudi radi naše lastne šibkosti nasproti našim narodnim nasprotnikom in nasproti znanemu, neprijaznemu duhu naše birokracije. Iz-kustvo nas uči, da celo v justični upravi velja vsaj v jezikovnem oziru znano nemško načelo: »Macht geht vor Recht«. Ne-pobitna resnica je namreč, da tudi v pravosodstvu močnejši in inteligentnejši vsiljuje vkljub vsem nasprotnim zakonitim do-ločbam šibkejšemu svoj jezik.

Najboljši dokaz zato imamo v Istri, kjer se skoro na vseh sodiščih, vkljub določbi §§ 163. in 198. kaz. prav. r., vkljub mi-nisterijalnemu ukazu od 15. marca 1862., št. 865. in od 27. maja 1886., št. 2668. ter ukaza višjega deželnega sodišča tržaškega od 22. nov. 1886., v zasmeh določbi člena 19. drž. osn. zak. od 21. dec. 1867. l., ter v zahmeh javnosti in neposrednosti vsega našega sodnega postopanja vsi kazenski in civilni zapisniki, v